

The article analyzes the lexical-semantic processes in the Ukrainian language, the groups actualized the socio-political vocabulary, characterized new lexical entry, found their stylistic status, ways of creating, changing semantics.

Keywords: lexical-semantic change, update, neologism, method of word formation, semantic change

УДК

Канура О.М.

ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОПІСЕННОЇ СТИЛІСТИКИ ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ ВІРША «ВИКЛИК»)

Автор у статті розглянула специфіку народнописенної стилістики, що властива ліриці Михайла Старицького, зокрема поезії «Виклик». Цей вірш став народною піснею, в тому числі завдяки тим мовностилістичним засобам, джерелом яких для поета стала народна творчість.

Ключові слова: народна поезія, народна пісня, літературна пісня, народнопоетична стилістика, лірика, Михайло Старицький.

Українські народні пісні та думи є одним із найцінніших духовних надбань нашого народу, що тісно пов'язане з літературною творчістю багатьох українських письменників другої половини ХІХ століття. Наразі вивчення взаємозв'язку української літератури та фольклору є дуже важливим для збереження національного культурної спадщини, відіграє роль потужного засобу національної ідентифікації. Традиційна українська народнопоетична культура є тим засобом, за допомогою якого відбувається культурний діалог різних вікових поколінь українців, українців, які жили і живуть в Україні, та тих з них, хто з волі обставин опинився за кордоном.

Значно вплинув український фольклор на поезію Михайла Старицького. Зростаючи на Полтавщині, Михайло Старицький з дитинства познайомився з неповторною красою народною пісні. Він рано став сиротою і зростав у родині дядька, Віталія Лисенка, батька славетного композитора. Саме тут М. Старицький долучився до народної пісенної і музичної культури, бо в дядьковій родині шанували і плекали народну пісню. Тому зрозумілим є звернення Старицького-поета до фольклорних засобів у авторській ліриці, вплив народної творчості, і пісень зокрема, на формування особистості письменника.

Творчість Михайла Старицького вивчали Н. Бойко, В. Бондар, Б. Бунчук, Т. Джурбій, Ю. Дзівалтовська, Ю. Зіновіва, Н. Зінченко, О. Камінчук, Н. Кирей, О. Кірієнко, О. Коваленко, І. Кошова, О. Лапко, В. Марценішко, О. Міненко, Л. Мороз, Г. Немченко, С. Обрусна, Ю. Половинчак, О. Попадинець, Л. Скорина, О. Цибаньова, Н. Циганок, М. Цуркан, Ю. Шеремет, І. Юрова та інші. Однак незважаючи на ґрунтовні розвідки щодо життя та творчості Михайла Старицького радянських та сучасних українських науковців, фольклоризм лірики письменника так і не став предметом повноцінного системного наукового дослідження. Однак науково-методологічні надбання сучасної фольклористики дозволяють з'ясувати та розкрити важливі аспекти фольклоризації поезій Михайла Старицького, віднайти ознаки винятковості та самобутності ліричної творчості письменника.

Мета статті – з'ясувати основні аспекти використання М. Старицьким народнопісенної стилістики у власній поетичній творчості, базуючись на відомому вірші автора «Виклик», що майже одразу став популярною народною піснею.

Фольклоризовані вірші Старицького можемо поділити за тематикою та ідейно-естетичним спрямуванням на три групи:

- громадянсько-політичні мотиви (заклики до боротьби, полон, розчарування поразкою, відплата ворогам, віра у перемогу, відданість Батьківщині). Наприклад: «Нема правди», «Що не день, то гірша мир трухлявий...», «Серце моє нудне...», «За лихими владарями», «До І. Білика», «Нива», «Хай тепер ридає...», «В грудях вогонь, холодне повівання...», «До молоді», «До України» та ін.;
- соціально-психологічні мотиви (тяжке становище селянства, робітників, нестатки та сімейні негаразди, розкриття внутрішнього світу, переживань ліричного героя-представника певного соціального прошарку). До прикладу: «Швачка», «Сумно й тьмяно...», «Весна», «Край коминка», «Перед труною», «Ніч. У хаті зимно, темно...», «І гвалт, і кров...», «Місто спить...» та ін.;
- інтимно-елегійні мотиви (кохання, зрада, передчуття смерті, оплакування козака), зокрема у віршах «Ждання», «На озері», «В садку», «Виклик» («Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна...»), «Чому не весел, мій собою», «У пишному салоні», «Сльоза», «Мій рай», «Мов бачу тихую оселю» тощо.

Громадянську та інтимну лірику митця об'єднує, у тому числі, і активне використання фольклорних засобів, однак їх вживання є різноплановим та різнорівневим залежно від ідейного спрямування поезії.

Громадянське звучання властиве і інтимній ліриці М. Старицького (наприклад, романсові «Не сумуй, моя зірко, кохана...»). Таку індивідуальну рису поезії М. Старицького помітив М. Зеров, який зауважив, що в усіх поезіях Старицького особистого змісту відчутні громадсько-елегійні ноти, породжені чутливою душею поета, що не могла бути байдужа до

громадських страждань [2]. Ця особливість вирізняє його з-поміж інших прихильників використання фольклору в літературі того часу, зокрема М. Куліша, Я. Щоголева, П. Руданського. М. Зеров пояснює таку своєрідність поезії М. Старицького його активною громадською діяльністю, духовною близькістю до молоді: «...Старицький від традицій народно-пісенних одійшов, а вони при тих традиційних мотивах та формах залишились, а тому, що Старицький, будучи людиною громадською, пливучи в головному річищі українського літературного життя, більше заважив у формуванні молоді генерації поетів, а його творчість визначила її програму» [2].

Однак таке поєднання чуттєвого і соціального в поезії М. Старицького, за нашими спостереженнями, не звучить дисонансно, оскільки введення соціальних мотивів в інтимну лірику відбувається обережно, виважено, вмотивовано. І. Франко висловив думку, що в ліриці Старицького переважає «злоба дня» і дуже мало матеріалу можна знайти для характеристики «власної душі поета та його безпосереднього оточення» [5, 107].

Суттєвим фактором, що вплинув на розвиток поетичної мови М. Старицького, є народнопісенна традиція, адже вона є одним з ключових джерел поезії. Дослідник фольклоризму творчості О. Гончара А. Буднік слушно зауважив, що «українські письменники завжди знаходили в народнопоетичному мистецтві джерело глибокого художнього пізнання навколишньої дійсності. Причому в кожному епоху митці відкривали у фольклорі все нові і нові ідейно-естетичні цінності. Народнопоетична творчість підкреслює самотність кожного з митців, бо значний художник збагачує арсенал зображувально-виражальних засобів, прийомів і принципів освоєння народної творчості та літературний процес» [1].

Народнопісенна традиція стає чинником формування не тільки літератури, а й людської особистості. Українська народнопісенна культура – це, безперечно, один із найдієвіших засобів формування національної самосвідомості індивідуума. В. Семенчук вважає, що без народної пісні, яка осяває дитячу свідомість, закладає драматичні основи душі, дає почуття належності до рідного народу, його духовних скарбів, немає людини [4].

Вплив народної творчості, зокрема пісні, у ліричній поезії М. Старицького реалізований як на зовнішньому рівні, тобто може легко проглядатися у цілому творі, так і на внутрішньому, що передбачає використання окремих фольклорних елементів, які підсилюють і розширюють змістовий простір тексту. Лірична творчість Михайла Старицького у тематичному та структурному плані характеризується наявністю народнопісенної основи.

Літературний шлях М. Старицького як поета розпочинається з першого вірша «Ждання», написаного 1865 року, і закінчується поезією «Двері, двері замкніть...», датованою квітнем 1904 року, незадовго до смерті. Таким чином, його творчий шлях як поета тривав майже 40 років. За цей час письменникові вдалося створити чимало ліричних творів, цікавих читачеві завдяки

зверненню М. Старицького до актуальних, злободенних проблем тогочасного суспільно-політичного життя, до осмислення внутрішнього стану нового для української поезії ліричного героя – інтелігента, українця, для якого поступ народу є сенсом життя і боротьби. Глибоке моральне та філософське осмислення долі рідного народу, запропоноване митцем у другій половині XIX століття, залишається актуальним і донині.

Від першого відомого нам вірша Старицького однією з ключових основ і джерел у поезиці автора стає народнопісенна. Початок творчості поета позначений впливом народної пісні, адже автор зростав в умовах українського села і тому його поезія – це своєрідний синтез сучасної письменникові реальності та мелодики народної пісні. Про наявність такого впливу свідчить ритмомелодика та зміст багатьох віршів Старицького, зокрема і першої поезії «Жадання»:

За гай скотилося сонце ясне,
Хмарок рожевих цілий рій
В безодні синій тане, гасне,
Мов злotosяйне пасмо мрій;
Вітерець упав; з садочка лине
Струмком живущим пишний дух,
З черемх убрання лебедине
Часами ронить срібний пух... [6, 35].

Ця поезія сповнена яскравими епітетами («серпанок хвилявий», «золotosяйне пасмо», «струмок живущий», «пишний дух»), серед них є й ті, що мають очевидне народнопісенне походження, як-от «рученькі білі». Однак автор додає до білих рученьок ще й оригінальне «запашні» [6, 35]. Все це підсилює образність поетичних рядків. За рахунок чіткої ритмомелодики багато віршів збірки, присвячених коханням, з легкістю лягли б на музику, наприклад «Жадання», «На озері», «В садку», «Ох, і де ти, зіронько та вечірняя?» тощо.

Найвищий рівень майстерності Старицького як автора ліричної поезії засвідчує той факт, що його авторська пісня «Виклик» («Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна...») стала народною. Працюючи разом з М. Лисенком над оперою «Утоплена» за повістю М. Гоголя «Майська ніч, або утоплена», М. Старицький пише «Виклик» як арію Левка. Досить швидко цей вірш М. Старицького став однією з найбільш відомих пісень, званою під назвою «Ніч яка, господи, місячна, зоряна...». Своєрідним свідченням майстерності М. Старицького як поета, підтвердженням істинної «народності» його творіння є те, що більшість людей навіть не здогадується про те, що улюблена «народна» пісня має конкретного автора. Так само сталося, зокрема, і з романсом Є. Гребінки «Очи черные», який здобув світове визнання. Г. Нудьга зауважив, що серед різних жанрів так званих «книжних» творів найбільше фольклоризувалися вірші, які народ сам перетворив у пісню чи прийняв її разом з музикою композиторів. Він писав, що факти наявності пісень літературного походження в народному репертуарі краще за

все підтверджують наукові і популярні збірники народних пісень, в яких вони надруковані поряд із піснями народного походження [3].

Популярними у народі піснями стають здебільшого ті авторські високохудожні поезії, в яких ідеться про кохання – правічне, найсильніше почуття, яке здатна переживати людина. Ліричний герой вірша перейнятий щирим і світлим почуттями першого, щирого кохання. Видається, що ця поезія є літературним переспівом народної пісні «Сонце низенько, вечір близенько», про яку йдеться і в повісті М.Гоголя. Сюжетно-подієва організація поезії «Сонце низенько, вечір близенько» викладена у таких рядках:

Сонце низенько, вечір близенько,
Вийди до мене, моє серденько!
Ой вийди, вийди, серденько Галю,
Серденько, рибонько, дорогий кришталю!
Ой вийди, вийди, не бійсь морозу, —
Я твої ніженьки в шапочку вложу!

Детальніше прочитання цього поетичного тексту засвідчує, що, М. Старицький, базуючись на народнопоетичній зображальній основі, запропонував свій власний, цілковито інший варіант зустрічі закоханих:

Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна:
Ясно, хоч голки збирай...
Вийди, кохана, працю зморена,
Хоч на хвилиночку в гай!
Сядем укупі ми тут під калиною –
І над панами я пан...
Глянь, моя рибонько, срібною хвилиною –
Стелеться полем туман... [6, 47].

За жанром поезія «Виклик» є романсом, тобто сольною ліричною піснею про кохання, монологом закоханого юнака, що є організуючим стрижнем пісні, її жанротворчим фактором. В уяві ліричного героя постає майбутня зустріч з коханою. Народпоетичні порівняння «кохана», «моя рибонько», «вірная», «лебедонько» увиразнюють не тільки красу його обраниці, її чарівний образ, а й внутрішню красу, благородство закоханого юнака. Найвищою цінністю у житті ліричного героя є вірність і любов коханої, її краса, внутрішня і зовнішня. Обоє закоханих, як видно із сюжету пісні, є бідними («працею зморені», «окрадені долею»), проте ліричний герой вважає себе «паном над панами», адже він має найбільше багатство – любов, вірність і щирість коханої. Це порівняння, взяте Старицьким з народного джерела, дозволило авторові точно і влучно охарактеризувати глибину любовних переживань, переповненість щастям ліричного героя. Стан особливої схвильованості передається емоційним вигуком «Господи», що і за характером, і за прийомом відображення емоцій співвідноситься з народнопісенним «Боже мій милий!».

Для вираження надзвичайної експресії, стану максимального емоційного хвилювання ліричного героя М. Старицький майстерно використовує зменшувально-пестливу лексику, характерну для народних пісень, органічно ввівши ці слова у текст:

Ти не лякайся-бо, що свої *ніженьки*
Вмочиш у срібну росу:
Я тебе, вірная, аж до *хатиноньки*
Сам на руках однесу.
Ти не лякайся, що змерзнеш, *лебедонько*:
Тепло – ні вітру, ні хмар...
Я пригорну тебе щиро до *серденька*,
А воно гріє, як жар [6, 47].

За художньою переконливістю й доречністю пестливі слова в поезії М. Старицького співмірні вживаним у народній ліричній пісні, без яких вона не мислиться. Використані М. Старицьким мовно-виражальні засоби народної пісні полегшили засвоєння тексту його поезії (перехід літературного твору у фольклор), тому після незначного шліфування тексту народом вірш «Виклик» набував великої популярності. Якщо порівнювати авторський та народні варіанти тексту, можна помітити текстове скорочення вірша М. Старицького народом. Г. Нудьга переконував, що у більшості випадків народ скорочує і рідко доповнює поетичні твори. Специфіка доповнення полягає у тому, що воно відбувається тоді, коли літературний твір не повністю відповідає ідейним запитам, коли тема, образ героя пісні не достатньо розкриті, або ж не так, як це розуміє сам народ [3]. Очевидно, ідейне спрямування поезії Старицького цілком співпало з народними уявленнями, а тому скорочення відбулося у композиційній площині. Складна форма, на думку Г. Нудьги, важка для запам'ятовування, тому композиційні зміни є неминучими під час фольклоризації авторського тексту [3].

У народній поезії кохання у переважній більшості розвивається на тлі природи, воно співзвучне з нею, гармонійно поєднане з природою. Такий же прийом використав Старицький у «Виклику». Внутрішню чистоту і красу інтимного світу свого ліричного героя він поглиблює через відповідний пейзаж.

Переїнявши народнопоетичну описову манеру розповіді, М. Старицький запозичує з народної пісні і пейзаж-заставку, або заспівний пейзаж, який конкретизує час і місце дії, обставини зустрічі закоханих. Часто у народних піснях любовні переживання розгортаються на тлі вечірнього чи нічного пейзажу, оскільки українці (у абсолютній своїй більшості селяни) могли зустрічатися лише в пізню годину, бо вдень вони тяжко працювали.

Найчастіше українські народні пісні про кохання починаються такими картинками природи, як-от: «Місяць на небі, зіроньки сяють...». М. Старицький на початку вірша «Виклик» подає традиційний опис ночі: «Ніч яка, господи, місячна, зоряна...», конкретизований влучним народним порівнянням: «Видно, хоч голки збирай». З народної пісні запозичує автор і

прийом психологічного паралелізму: настроєвий пейзаж не тільки суголосний тому, що відбувається в душі ліричного героя, а й поглиблює, доповнює його, уточнюючи найтонші нюанси почуттів. Жагою кохання сповнений ліричний герой – і «на стрункій та високій осичині листя жагою тремтить»; тепло в природі – у юнака «серденько гріє, як жар»: «тиха розмова» – і «ані шелесне в гаю!» Внутрішню і зовнішню красу закоханих підкреслено красою природи: «небо незміряне, всипане зорями», «гай чарівний, ніби променем всипаний» [3, 47-48].

Таким чином, авторський вірш «Виклик» став частиною нового літературного етапу, оскільки М. Старицький при його написанні використав форму, запозичену з російської літератури, зокрема з віршування М. Некрасова, а також традиції пісенного стилю поезії 50-70-х років XIX століття, творчо осмисливши художній досвід Т. Шевченка, Л. Глібова, С. Руданського. Але цей твір зберіг яскраві ознаки фольклорного твору, оскільки успадкував не лише його широке змістове поле, але й особливості конструювання. Взаємодія між авторською поезією та фольклорним матеріалом призвела до утворення такого поетичного твору, який має яскраві ознаки народнопісенної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буднік А. О. Народнопоетичні витoki «Щоденників» Олеса Гончара [Електронний ресурс] / Буднік А. О. – Режим доступу: <http://www.bdpu.org>
2. Зеров М. Літературна позиція М. Старицького (В двадцять п'яти роковини смерти) / Зеров М. // Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: лекції, нариси, статті. – Дрогобич, 2007. – 568 с.
3. Нудьга Г. А. Пісні українських поетів та їх народні переробки / Г. А. Нудьга // Пісні та романси українських поетів: У 2 т. – Київ : Рад. письменник, 1956. – Т. 1. – С. 3-83.
4. Семенчук В. Українська народнопісенна культура як засіб формування національної самосвідомості особистості [Електронний ресурс] / В. Семенчук. – Режим доступу: library.udpu.org.ua/...silsk.../visnuk_20.pdf.
5. Скупейко Л.І. Іван Франко про творчу індивідуальність письменника / Л.І.Скупейко. – К., 1986. – С. 107.
6. Старицький М. П. Твори: В 8 т. / М. П. Старицький. – Т. 1 : Ліричні твори. – К. : Дніпро, 1963. – 630 с.

Автор в статті розглянула специфіку народнопісенної стилістики, присущей ліриці Михайла Старицького, в частині поезії «Визов». Це стихотворення стало народною піснею, в тому числі завдяки тем лінгвістическим засобам, джерелом яких для поета стало народне творчество.

Ключевые слова: народная поэзия, народная песня, литературная песня, народнопоэтическая стилистика, лирика, Михаил Старицкий.

Author of the article examined the specificity of folk-style inherent in the lyrics of Michael Staritsky, particularly poetry «Vykyk». This poem became a folk song, including thanks to the linguistic and stylistic means, the source of which the poet became folklore.

Keywords: folk poetry, folk song, song literature, national poetic style, lyrics, Michael Staritsky.

УДК 811.161.2'37

Клак О.С.

СКЛАД І СТРУКТУРА МІКРОПОЛЯ ПРИКМЕТНИКІВ, ЩО ВИРАЖАЮТЬ ЗАГАЛЬНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ЛЮДИНИ З ПОГЛЯДУ ДОТРИМАННЯ НЕЮ МОРАЛЬНИХ НОРМ

У статті досліджено склад та структуру мікрополя прикметників української мови, що виражають загальну характеристику людини з погляду дотримання нею норм моралі.

Ключові слова: прикметник, лексико-семантичне поле, синонімічний ряд, антонімічна пара, сема, первинна та вторинна номінація.

У сучасних лексикологічних студіях літературної мови та діалектів актуальними є питання організації лексики як сукупності одиниць окремого структурного рівня, виділення сегментів лексичної системи, формування семантичної структури слів різних частин мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю встановлення складу прикметників зі значенням морально-етичних властивостей особи (зокрема прикметників, які виражають загальну характеристику людини з погляду дотримання нею моральних норм), які є результатом своєрідного відображення мовної картини світу у сфері якісних характеристик об'єктивних реалій у середовищі українського етносу, їх усебічного семантичного аналізу, спрямованого на виявлення системних ознак. Частково цю мікросистему розглядали на матеріалі російської мови (А.І. Ільдарова, Л.М. Лаврова, Н.О. Лісіцина, О.А. Мордвіна-Щдро, Ж.П. Соколовська, О. М. Шрамм); на матеріалі німецької мови – Р.М. Мельник, Ж. Б. Черська; на матеріалі англійської мови – Т.З. Рудик та на матеріалі української мови та її діалектів – В.І. Бездітко, В.В. Леснова.

Метою статті є визначення складу, структури, співвідношення ядерних та периферійних одиниць мікрополя на позначення загальної характеристики людини з погляду дотримання нею моральних норм як складової лексико-семантичного поля прикметників, об'єднаних